

VÝZKUM A VÝUKA MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ V USA

VLADIMÍR SOJÁK

Výzkum a výuka mezinárodních vztahů v USA dosáhly v době po druhé světové válce obrovského rozmachu. Není v možnostech ohraničených již rozsahem této studie, aby podala podrobnější rozbor a zhodnocení tak nesmírně rozsáhlé oblasti, jako je zkoumání mezinárodních vztahů v USA.*) Jejím cílem je nastínit přehled hlavních směrů a proudů a poskytnout výběr základní literatury. Jistě je důležité ukázat, jaké otázky si tento obor v USA klade a jak se pokouší na ně odpovídat, jak je teorie mezinárodních vztahů spojena s praxí americké zahraniční politiky, jak se zde prolíná funkce poznávací a funkce apologetická, jak se zde odráží celkový vývoj společenských věd v USA a jak se konečně i zde promítá konfrontace s marxismem-leninismem.

Základna a zařazení vědy o mezinárodních vztazích

Poválečný rozmach výzkumu a výuky mezinárodních vztahů v USA ovšem není jevem zcela novým; navazuje na dřívější vývoj a celkově souvisí s objektivními změnami v mezinárodním postavení Spojených států amerických. Již první nástup amerického imperialismu na počátku našeho století nalezl odraz ve zvýšeném zájmu o širší souvislosti mezinárodních vztahů, avšak teprve po první světové válce dochází k vážnějším pokusům o rozvoj studia mezinárodních vztahů. Bylo to jednak pod vlivem nových cílů imperialismu USA, jednak na základě konfrontace představ o světě a skutečnosti, na něž prudce se rozmáchnuvší zahraniční politika USA narazila. Tento vývoj dočasně vyústil v neúčast USA v tehdy založené Společnosti národů a podmínil i celkový neúspěch politiky prezidenta Wilsona.

Obdobný problém, ale v rozměrech daleko větších nastal a trvá po druhé světové válce, prohlouben kvalitativně novými jevy. Je to v první řadě mohutný rozvoj socialismu ve světě, dále rozpad koloniální soustavy a nástup zemí Asie, Afriky i Latinské Ameriky jako zcela nového činitele mezinárodních vztahů a konečně i změny ve vlastním táboře vyspělých kapitalistických zemí. Zároveň ve všech těchto oblastech působí rozmach vědeckotechnické revoluce a její důsledky v mezinárodních vztazích, a to zvláště v jejich základní otázce, tj. otázce války a míru.

Hlavním stimulem je tedy *spojení s praxí*, které ovšem nemá jen formu bezprostředního svazku se zájmy americké zahraniční politiky, ale i s vnitřními celospolečenskými potřebami, k nimž patří také požadavek vytvářet odbornou základnu pro ovlivňování pokud možno co nejširších složek americké společnosti.

Je to na prvním místě americká inteligence vyrůstající na vysokých školách, kde výuka mezinárodních vztahů je stále důležitější součástí široce pojaté indoktrinace buržoazního světového názoru. Jedním z jejích cílů je i snaha čelit možnosti pronikání myšlenek marxistického světového názoru.

Zároveň se výzkum a výuka mezinárodních vztahů rozvíjejí v celkovém rámci vývoje společenských věd v USA a spolu s nimi odrážejí jednak celkové rysy vývoje buržoazní společnosti, jednak specifika společnosti USA.

Spolu s celkovým rozmachem výzkumu a výuky v USA roste počet pracovišť,

*) Tato studie vznikla v souvislosti s přípravou větší práce, kde nadhozené otázky budou moci být osvětleny podrobněji. Autor se domnívá, že i v této přehledné formě již může přispět k poznání problematiky, která je zatím u nás poměrně málo známa, a zároveň dát některé podněty i k diskusi, která se o otázkách mezinárodních vztahů rozvíjí na stránkách tohoto časopisu.

kteřé se zaměřují na otázky mezinárodních vztahů. I když v poválečném období se projevuje zřejmé posilování výzkumu na pracovištích zřizovaných mimo vysoké školy, přece i nadále výrazně vystupuje několik nejvýznamnějších středisek při velkých univerzitách.¹⁾

Je samozřejmé, že růstu výzkumu a výuky odpovídá i rozsah produkce, ať již ve formě jednotlivých publikací nebo statí ve velkém množství časopisů zaměřených buď plně nebo alespoň částečně na problematiku mezinárodních vztahů.²⁾

Z literatury jsou pro postžení celkového obrazu nejdůležitější univerzitní učebnice. Vyšel jich a vychází velký počet, což souvisí s tím, že větší soustředění na výuku mezinárodních vztahů na jednotlivých univerzitách a nástup nových učitelů se odráží také v jejich snaze mít i svou vlastní učebnici. K základním patří zvláště učebnice H. J. Morgenthaua, F. L. Schumana a Q. Wrighta, jež vyšly již v několika vydáních.³⁾

Všechny učebnice se pokoušejí o určitou systemizaci látky, jejíž schéma se v mnohem opakuje. Po všeobecném úvodu se soustřeďuje zvláště na státy jako hlavní subjekty mezinárodních vztahů, mezinárodní společenství, suverenitu, nacionalismus, imperialismus, kolonialismus, válku a mír v mezinárodních vztazích, úlohu mezinárodních organizací. Pojetí je dáno i tím, že učebnice mají převážně sloužit jako úvodní texty pro nižší ročníky a zahrnují proto výklad nejzákladnějších pojmů. Proti tomu některé učebnice si kladou vyšší cíl a snaží se soustředit celou problematiku kolem určitého sjednocujícího koncep-

¹⁾ Jsou to především university Harvard, Princeton, Yale, Chicago, které mají již poměrně dlouhou tradici, a k nim přistupují novější, zvláště Columbijská universita v New Yorku, universita ve Washingtonu, dále Michigan, Indiana, Northwestern a skupina kalifornských universit zvláště v Berkeley, Stanfordu a v Los Angeles. Výrazné postavení si zajistil také Massachusettský technologický institut, i když těžiště jeho činnosti není v oblasti společenských věd. Z mimouniversitních center je třeba jmenovat alespoň Council of Foreign Relations v New Yorku, který již od doby po první světové válce hraje úlohu podněcovatele výzkumů a zároveň spojky s praxí zahraniční politiky, a Brookings Institute ve Washingtonu. Příkladem mimouniversitních výzkumných středisek, po válce rychle rostoucích, je známá Rand Corporation v Santa Monice v Kalifornii, bezprostředně spojená s vojenskou mašinerií USA.

²⁾ Nejznámějším časopisem je *Foreign Affairs*, který soustřeďuje odborníky jak z oblasti praktické politiky, tak vědy, zatímco nejdůležitějším teoretickým časopisem věnovaným speciálně otázkám mezinárodní politiky je *World Politics*, vydávaný při Princetonské universitě, dále *Journal of International Affairs*, vydávaný Columbijskou universitou. Stále významnější místo si probíjí *Journal of Conflict Resolution* při Michiganské universitě. Přes širší pojetí věnují velkou pozornost otázkám výzkumu mezinárodních vztahů ústřední časopisy americké politické vědy, jako jsou *American Political Science Review*, *Journal of Politics* a *Political Science Quarterly*.

³⁾ Z nejznámějších, případně nejnovějších učebnic uveďme alespoň: J. Frankel, *International Relations*, New York 1964; W. Friedman, *An Introduction to World Politics*, New York 1964; F. Greene, *Dynamics of International Relations*, New York 1964; E. B. Haas and A. S. Whiting, *Dynamics of International Relations*, New York 1956; J. H. Herz, *International Politics in the Atomic Age*, New York 1959; N. L. Hill, *International Politics*, New York 1963; C. O. Lerche, *Principles of International Politics*, New York 1956; H. J. Morgenthau, *Politics Among Nations*, 3. vyd. New York 1960; R. Niebuhr, *World Politics in Our Time*, New York 1950; A. F. Organski, *World Politics*, New York 1958; N. J. Padelford and G. A. Lincoln, *The Dynamics of International Politics*, New York 1962; N. D. Palmer and H. C. Perkins, *International Relations*, New York 1953; R. Rienow, *Contemporary International Politics*, New York 1961; C. P. Schleicher, *International Relations*, Engelwood Cliffs 1963; F. L. Schuman, *International Politics*, 6. vyd. 1958, New York 1958; J. G. Stoessinger, *The Might of Nations* (World Politics in Our Time), New York 1961; R. Strausz-Hupé and S. T. Possony, *International Relations*, New York 1950; V. Van Dyke, *International Politics*, New York 1957; Q. Wright, *The Study of International Relations*, 3. vyd., New York 1960.

čního prvku. Příkladem je práce Morgenthauova založená na pojmu „power“ moc.

Naprostá většina učebnic se snaží nějakou formou se vypořádat s pojetím a názory jiných autorů, a to zvláště v částech věnovaných teorii mezinárodních vztahů.

K otázkám teorie mezinárodních vztahů byla uveřejněna i řada studií samostatných a diskusních článků, byly uspořádány četné konference a sympo- sia a na jejich základě vyšlo i několik sborníků. Některé z nich pouze řadí a seskupují články různých autorů podle předem vytčeného schématu, jiné při- nášejí vlastní komentář editora a konečně některé se pokoušejí o vlastní uce- lený přehled a rozbor dané problematiky.⁴⁾ Základních otázek teorie se ještě průběžně dotkneme.

V širším pojetí je ovšem do mezinárodních vztahů zahrnována i zahraniční politika jednotlivých zemí. Na prvním místě je to samozřejmě zahraniční po- litika USA, která roz sá tvoří samostatný předmět v rámci výuky a opírá se o vlastní opět velmi rozsáhlou literaturu, která je rozpracována buď historicky nebo problémově.⁵⁾

V souvislosti se zahraniční politikou jednotlivých zemí, ale i z širšího hle- diska celkového vývoje mezinárodních vztahů, nabývají stále více na významu tzv. oblastní a srovnávací studie.

Oblastní (area) studie mají již starší tradici v USA, ovšem v poválečné době a zvláště od poloviny padesátých let došlo k jejich prudkému rozmachu ve dvou hlavních oblastech: ve studiu socialistických zemí a ve studiu rozvojových zemí Asie, Afriky i Latinské Ameriky.

U socialistických zemí vedle původního soustředění pouze na Sovětský svaz (odtud i názvy Kremlinologie a Sovietologie) byla posunuta pozornost i ke stu- diu dalších socialistických států, a to jak v Evropě, tak zvláště v Asii v sou- vislosti s rostoucí mezinárodní úlohou Čínské lidové republiky.

Dalším novým rysem je, že zatím co dříve byly jednotlivé oblasti nebo země studovány poměrně izolovaně, a to z hlediska jednotlivých společenských věd, nyní se stále více uplatňuje *srovnávací — komparativní* přístup. Ten se zaměřuje nejen k studiu shod a rozdílů mezi nimi, což znamená samozřejmě i velký přínos pro celkové studium mezinárodních vztahů, ale také ke srovnávání a pokud možno ke komplexnímu studiu z hlediska všech hlavních společenských věd. Přitom právě v srovnávacích studiích se velmi výrazně prosazují nové přístupy. Tak vzniká snaha o ucelený přístup, který bývá zahrnován pod název „*developmental — rozvojový*“, i když se netýká jen rozvojových zemí, jak toho názvu dnes běžně používáme u nás. Důležitá je přitom také snaha postihovat

⁴⁾ Ch. Boasson, *Approaches to the Study of International Relations*, Assen 1958, W. T. R. Fox, *Theoretical Aspects of International Relations*, Indiana 1959; H. V. Harrison ed., *The Role of Theory in International Relations*, New York 1961; S. Hoffmann ed., *Contemporary Theory in International Relations*, Engelwood Cliffe 1960; T. Mathisen, *Methodology in the Study of International Relations*, New York 1959; Mc Lellan, Olson and Sonderman, ed., *The Theory and Practice of International Relations*, Engelwood Cliffs 1960; Ch. O. Lerche and M. A. Lerche ed., *Readings in International Politics; Concepts and Issues*, New York 1961; H. and M. Sprout, *Foundations of International Politics*, 2. vyd. New York 1962; J. N. Rosenau ed., *International Politics and Foreign Policy*; A. Reader in Research and Theory, New York 1961.

⁵⁾ Zde můžeme uvést jen ty práce, které mají určitý zevšeobecňující nebo shrnující a sborníkový charakter: G. Modelski, *A Theory of Foreign Policy*, London 1960; R. C. Macridis, ed., *Foreign Policy in World Politics*, 2. vyd. New York 1962; K. London, *The Making of Foreign Policy*, Philadelphia 1965; A. M. Scott and R. H. Dawson ed., *Readings in the Making of American Foreign Policy*, New York 1965.

přesnější vztah mezi vnitřní a zahraniční politikou, který byl dříve opomíjen.⁶⁾

Jednu ze základních otázek, kterou si znovu a znovu klade americká věda o mezinárodních vztazích, je otázka, co je jejím *předmětem a jaké je její místo v celkové vědní síti*.

I když je mnoho pokusů vymezit definici předmětu mezinárodních vztahů, není zde nějaký všeobecně uznaný závěr a dokonce velmi často převládá zcela volný přístup, charakterizující je přímo jako pole (field), tedy bez nějakých přesněji vymezených hranic. (Tak například Q. Wright nebo i S. Hoffmann.)

Obdobná je různost názorů na zařazení výzkumu mezinárodních vztahů v celkové vědní síti. Velmi častý je přístup multidisciplinární (např. Q. Wright uvádí dokonce 16 vědních disciplin, které se sdružují při výzkumu mezinárodních vztahů), velmi často i interdisciplinární, který rovněž vychází z různých disciplin, avšak směřuje k jejich soustředění ve zvláštní novou disciplínu mezinárodních vztahů. Proti tomu jsou pokusy ztotožnit výzkum mezinárodních vztahů s jednou vědní disciplínou, a to zvláště podle toho, co je pokládáno za jejich jádro. Prakticky ovšem již byl téměř zcela překonán někdejší názor chápající mezinárodní vztahy pouze jako součást historické vědy nebo právní vědy. Proti tomu velmi vzrostl vliv sociologie, přičemž pokusem o určitou syntézu je historická sociologie, jejímž představitelem je zvláště St. Hoffmann (patří sem např. i přední francouzský specialista Raymond Aron).

Nejčastěji se však zdůrazňuje politická stránka, a proto také problematika politická zde má největší místo, nebo jsou mezinárodní vztahy — přes ponechání tohoto širšího názvu — přímo ztotožněny s mezinárodními vztahy politickými nebo mezinárodní politikou. O tom konečně svědčí i velká většina uvedených titulů. Proto také vývoj zkoumání mezinárodních vztahů v USA je velmi ovlivněn celkovým vývojem a různými trendy politické vědy, ale zároveň odráží vývoj v oblastech jiných společenských věd.

Je dáno rámcem buržoazní vědy o společenském vývoji, že ve výzkumu a výuce mezinárodních vztahů v USA vystupuje velký počet různých teorií, přístupů a proudů, které zdůrazňují svou originalitu a zároveň jsou vyhlašovány za obecně platné. I v tomto rámci se však projevuje určitý rozdíl mezi přístupy, které vyrůstají z dřívějších tradic tzv. humanitních věd, a přístupy soustřeďujícími se na zcela nové cesty a metody. Avšak i když rozdíl těchto dvou základních proudů je jejich představiteli mnohdy vyhrocován až do úplného protikladu, mají oba společnou základnu.

Její těžiště je v úsilí dát odpověď na základní otázky soudobého vývoje mezinárodních vztahů a dospět k vytýčení takových teoretických závěrů a obecných zákonitostí, které umožňují do určité míry předvídatí dalšího vývoje mezinárodních vztahů. Tím mají sloužit praxi, a to jak z hlediska zahraniční politiky, tak i politiky vnitřní.

⁶⁾ Z obrovského a stále rostoucího počtu literatury v této oblasti uvedme aspoň poslední práce Z. Brzezinského, profesora Columbijské university, který se právě letos stal poradcem Bílého domu. Jsou to *Political Power: USA — SSSR*, kterou vydal spolu s S. P. Huntingtonem, New York 1963, a *Alternative to Partition*, New York 1965. V těchto knihách vystupují výrazně i prvky srovnávacího přístupu. Nejucelenější obraz o celé problematice srovnávacích studií podává obsáhlý sborník, který vydal přední odborníci Harry Eckstein a David S. Apter, *Comparative Politics*, New York 1963, zatím co nejnovějším pokusem o spojení problematiky srovnávací a mezinárodní politiky je sborník, který vydal R. B. Farrell, *Approaches to Comparative and International Politics*, Evanston 1966. Hlavním teoretikem „developmental“ přístupu je Gabriel A. Almond, který spolu s J. S. Colemanem vydal knihu *The Politics of the Developing Areas*, Princeton 1960.

Jedním z nejnvýraznějších proudů studia mezinárodních vztahů v USA, patří cích dnes již mezi tradiční, ale udržující si trvalý vliv, je „realismus“. Jeho hlavním představitelem se stal a zůstává H. J. Morgenthau, který přišel do USA v 30. letech jako emigrant z hitlerovského Německa. Je vůbec zajímavé, jak mnoho tehdejších politických emigrantů přispělo k rozvoji společenských věd a speciálně výzkumu mezinárodních vztahů v USA. Obdobným jevem, který měl ovšem mnohem závažnější důsledky a nakonec se přímo revolučně promítl do oblasti mezinárodních vztahů, byl příchod evropských odborníků z oblasti nukleárního výzkumu, kteří především přispěli k výrobě nukleárních zbraní v USA.

Počátky realistické školy byly spojeny s kritikou tzv. *idealistického* přístupu, který viděl těžiště zahraniční i mezinárodní politiky v uskutečňování určitých obecně platných všelidských ideálů. Již to, že za nejtypičtějšího a tedy nejvíce kritizovaného představitele idealistického pojetí v praktické politice byl pokládán president Wilson, ukazuje, že sama realistická kritika idealismu v zahraniční politice byla zúžena.⁷⁾

Morgenthau postavil celé pojetí mezinárodní politiky na pojmu „národního zájmu“ a zároveň se pokusil skloubit celou složitou strukturu mezinárodních vztahů svorníkem „moci“ [power], jakožto základním prvkem, který platí jak pro vnitřní, tak pro mezinárodní politiku.

Morgenthau výslovně říká, že „mezinárodní politika, stejně jako všechna politika, je boj o moc... Ať jsou cíle mezinárodní politiky jakékoli, moc je vždy bezprostředním cílem. Státníci a národy... mohou definovat své cíle v termínech náboženského, filosofického, ekonomického nebo sociálního ideálu... Ale když se snaží uskutečnit své cíle prostředky mezinárodní politiky, činí tak tím, že usilují o moc... a když zvolí moc, aby uskutečnili své cíle, stávají se činiteli na scéně mezinárodní politiky... boj o moc je universální v času i prostoru...“⁸⁾ Pro jeho pojetí moci je ovšem důležité zdůraznění, že je třeba ji „odlišovat od síly ve smyslu faktického uskutečňování fyzického násilí“, neboť to již znamená vzdání se politické moci ve prospěch moci vojenské nebo pseudovojenské, což v mezinárodní politice znamená válku.

Spolu s názorem, že každý stát — a speciálně USA — musí usilovat o dosažení co největší moci k uskutečňování svých národních zájmů, však Morgenthau postupně stále více upozorňoval na nutnost uměřenosti ve vytyčování a uskutečňování cílů zahraniční politiky jednotlivých států. I když nadále pokládá prvek moci za základní pro mezinárodní politiku, stále více zdůrazňuje, že vytvoření a vývoj nukleárních zbraní přinesly i zde základní změnu v tom, že válka jako konečný nástroj pro uskutečňování politiky ztrácí svůj smysl. Tím dostává mnohem výraznější akcent druhé slovo, které bylo vytčeno již v podtitulu jeho základního díla, totiž „Boj o moc a mír“. A tak ačkoliv se Morgenthau v mnoha případech konkrétní zahraniční politiky USA postavil i za použití násilných prostředků, osvědčil svůj realismus jak v odmítání těch, kdo hlásají možnost thermonukleární války, tak ve výslovném protestu proti americké válce ve Vietnamu.

K realistické škole se vedle Morgenthaua počítají tak rozdílné typy, jako byl N. Spykman, v jehož hlavním díle o americké strategii, vydaném za druhé světové války, se projevují silné vlivy geopolitického přístupu,⁹⁾ ale i R. Niebuhr, vyjadřující

⁷⁾ Za hlavního teoretika idealistického přístupu je pokládán Frank Tannenbaum, *The American Tradition in Foreign Policy*, Norman 1955.

⁸⁾ Uvedené dílo, str. 27.

⁹⁾ N. S p y k m a n, *America's Strategy in World Politics*, New York 1942.

zároveň velmi výrazně určité proudy v amerických protestantských církvích. Patří sem i vedoucí představitel studia mezinárodních vztahů v Anglii G. Schwarzenberger, jehož hlavní práce vydaná i v USA má termín „power“ přímo v názvu.¹⁰⁾ J. G. Stoessinger sice v titulu používá jiného termínu než „power“, totiž „might“, ale v podstatě je zaměřen na obdobnou problematiku a vymezuje jako hlavní problém mezinárodních vztahů „napětí mezi bojem o moc a řád“.

Realistickým přístupem byli ovlivněni i mnozí praktičtí politikové, kteří se zároveň uplatňují jako autoři v oblasti zahraniční politiky USA a mezinárodních vztahů vůbec, např. G. Kennan i J. W. Fulbright, ale v podstatě i nejznámější zahraničně politický komentátor Walter Lippmann.¹¹⁾

Teorie moci hlásaná Morgenthauem a i dalšími autory vyvolala hned od počátku ostrý odpor. Samozřejmě, že především u „idealistů“, kteří v ní viděli nástup cynismu a nemorálnosti do politiky. Zatím co tyto hlasy se nedotýkají vlastního problému, jsou mnohem důležitější slabiny jeho pojetí vyplývající jak z neujasněnosti takových termínů, jako je „moc“ nebo i „národní zájem“, tak ještě více z dalších souvislostí, vyvozovaných z vytýčení moci jakožto základní koncepce mezinárodní politiky. Je to zvláště Morgenthauovo tvrzení, že boj o moc vyrůstá ze samé podstaty lidské přirozenosti (nikoli z celkových sociálně ekonomických podmínek) a že jej tedy nelze odstranit, ale jen omezovat.

Dále je to teorie „rovnováhy moci“ (balance of power). Zde vzniká při překladu určitá terminologická nejasnost a sami američtí autoři zdůrazňují, že například v ruském jazyku není adekvátní termín pro „power“ — a také u nás se používá v tomto případě častější spojení „rovnováha síly“. Ovšem problém není jen v termínu „moc“, ale neméně v jejich spojení s termínem rovnováha. Anglický termín „balance“ neznamená jen skutečnou rovnováhu, jakou známe z fyziky, nýbrž spíše se blíží pojetí, jak je známo z finančního života, tedy spíše rozvahu aktiv a pasiv, a to pokud možno s předpokladem určitého aktiva. V mezinárodní politice tedy převahu moci nebo síly jedné strany nad druhou stranou. Přitom ovšem je otázka, nakolik je moc a tedy její rovnováha nebo převaha měřitelná. Zároveň uplatňování teorie rovnováhy moci je pojetí poplatné zcela jiným historickým podmínkám 18. a 19. století, které nemůže být přenášeno do podmínek naší doby, tím spíše, že svým statickým přístupem vůbec nemůže vyjádřit a pochytit dynamiku a složitost naší epochy.

Nepřesvědčivé jsou také pokusy rozvinout a obohatit teorii rovnováhy moci, ať již pod heslem „rozčleněné rovnováhy“ (multiple equilibrium), s kterou přišel G. Liska, nebo jejím zařazením do širší pojeté teorie systému, kterou razí M. A. Kaplan. Vypočítává sice šest možných modelů mezinárodního systému: rovnováha sil; volný bipolární; pevný bipolární; universální; hierarchický a konečně systém s vetem. Musí však přiznat, že pouze první dva byly zatím v historii mezinárodních vztahů uskutečněny, zatímco všechny ostatní jsou pouze velmi abstraktní možnosti.¹²⁾

Celkově jsou koncepce hlásané Morgenthauem a dalšími představiteli realistické školy (stejně jako školy idealistické) pokusem vytvořit určitou politickou filosofii mezinárodních vztahů, která by byla základem pro další a konkrétnější zkoumání. Avšak právě tato stránka se stala jedním z důvodů vedoucích k nástupu nových proudů v zkoumání mezinárodních vztahů v USA.

¹⁰⁾ G. Schwarzenberger, *Power Politics*, New York 1952.

¹¹⁾ O shrnutí celé této problematiky se pokusil K. W. Thompson, *Political Realism and the Crisis of World Politics*, Princeton 1960.

¹²⁾ G. Liska, *International Equilibrium*, Cambridge 1960; M. A. Kaplan, *System and Process in International Relations*, New York 1957, patří sem i sborník *The International System*, který vydali K. Knorr a S. Verba jako speciální číslo časopisu *World Politics*, October 1961.

Nejvýraznějšími rysy nových proudů v studiu mezinárodních vztahů ve Spojených státech byl jednak celkový nástup scientismu, jednak behaviorismu, který zasáhl celou oblast společenských věd, pronikl zvláště do sociologie, ale výrazně ovlivnil i politickou vědu.

Scientismus se stal určitou reakcí na skutečnost, že dosavadním přístupům se nepodařilo pozvednout úroveň výzkumu ve společenských vědách tak, aby odpovídal jednak úrovni tzv. věd exaktních, jednak hlubokému vlivu vědeckotechnické revoluce založené opět na rozvoji přírodních a technických věd. Jeho důležitou složkou ovšem bylo úsilí najít vysvětlení a odpověď na hluboké sociální a politické změny, které se projevily tak výrazně právě po druhé světové válce a promítly se i do oblasti mezinárodních vztahů. Protože se tuto odpověď nepodařilo najít dosavadním tradičním přístupům, hledal scientismus cestu ke skutečné vědě o vývoji společnosti v zaměření na maximální přesnost umožněnou na základě co největšího počtu měřitelných, kvantitativně a matematicky nebo deskriptivně vyjádřitelných údajů, pro jejichž zachycení a zpracování má zvláště sloužit moderní technika, především elektronkové počítače. Tak mají být vytvářeny modely, které by bylo možno ověřovat, a to i experimentem. Ty momenty ve společenském vývoji, které nejsou empiricky dostupné a vyjádřitelné, jako motivace, hodnoty, cíle — scientismus nepokládá za předmět skutečně vědeckého výzkumu.

Je jisté nesporné, že také ve společenské oblasti i v oblasti mezinárodních vztahů jsou stránky a rysy, které lze měřit a kvantitativně vyjadřovat, ať již jde o údaje demografické, ekonomické, vojenské i další. Ovšem vzniká zde nebezpečí zúžení vědeckého výzkumu. Především v tom, že se pozornost soustřeďuje pouze na to, co lze kvantitativně zachytit a vyjádřit, přičemž se pomíjejí další a mnohdy mnohem důležitější jevy, za druhé že tyto často dílčí a omezené výsledky se absolutizují ve všeobecně platné závěry. Konečně, ačkoliv si tento přístup dal za hlavní cíl lepší poznání skutečnosti, dostává se naopak do slepé uličky naprostých abstrakcí, které ztrácejí jakékoli spojení se skutečnou realitou společenského života a konkrétně mezinárodních vztahů. Důležitá přitom je i ta stránka, že navenek tak zdůrazňovaný požadavek co největší objektivity nezatíženě žádnými subjektivními vlivy vede k formální neangažovanosti, která se může stát zdrojem velmi reakčních tendencí.

Tyto obecné problémy scientismu se výrazně promítají zvláště do různých přístupů zahrnovaných souhrnně pod *behaviorismus* a přinášející do zkoumání mezinárodních vztahů pojem „chování“ (behavior), který převládl v americké sociologii, sociální psychologii a anthropologii (odtud i jejich název behavioristické vědy). Přitom těžištěm výzkumu je chování z hlediska konfliktu.

Konflikt je zkoumán na všech společenských úrovních, tedy od konfliktu mezi dvěma osobami až po konflikt mezi státy v oblasti mezinárodních vztahů. Již v r. 1957 byl pod patronátem UNESCO uspořádán sborník studií o sociologických aspektech mezinárodního napětí a konfliktů, v němž byly uplatněny i kvantitativní metody a do něhož přispěli také američtí autoři,¹³⁾ ale zvláště v 60. letech vyšla v USA řada prací, které rozvíjejí teorii konfliktu, a to hlavně na základě behavioristického přístupu.

Tak harvardský profesor T. C. Schelling, který byl původně specializován na ekonomiku, přenáší do problematiky konfliktu, a to i na mezinárodní rovině, některé poznatky a zkušenosti ze svého dřívějšího studia zkoumání soupeření mezi podniky, případně i z rozporů mezi zaměstnavateli a zaměstnanci, vedoucích až k stávkám. Tvrdí, že také v oblasti mezinárodní je možno řešit konflik-

¹³⁾ *The Nature of Conflict; Studies on the Sociological Aspect of International Tensions*, UNESCO, Paris 1957.

ty na základě smlouvání (bargain), při němž nejde o skutečné užití násilí, ale pouze o uplatnění potenciální síly tak, aby sice řešení odpovídalo určitému poměru sil, ale nevedlo k naprostému zničení jedné strany.¹⁴⁾

Akcent nikoliv na rozpornost konfliktu, ale na jeho řešení je pak ještě více zdůrazňován u mnoha dalších amerických specialistů a odráží se i v termínu „conflict resolution“, který je v názvu jednoho z center michiganské university a v názvu již uvedeného časopisu, propagujícího vůbec behavioristický a scientiistický přístup v sociálních vědách a také v zkoumání mezinárodních vztahů.

Jeden z vedoucích představitelů michiganské skupiny Boulding se také pokusil o vypracování „všeobecné teorie konfliktu“.¹⁵⁾ Rovněž u Bouldinga se výrazně projevuje, že původně byl zaměřen na ekonomickou problematiku. Zvláště srovnává ekonomický cyklus s vývojem mezinárodních vztahů a promítá společné rysy do různých modelů. Přitom je zajímavé, jak i u Bouldinga se potvrzuje posun, k němuž u mnohých behavioristů došlo — totiž od původního požadavku neangažovanosti k osobnímu — a mnohdy velmi ostře vyjadřovanému zaujetí stanoviska proti těm společenským jevům, které podle nich mají vliv na vznik konfliktů a z nich vyrůstajícího nebezpečí války.¹⁶⁾

Každý konflikt a jeho řešení vyvolává nutnost volby mezi možnostmi a volby určitého rozhodnutí. K této otázce se zaměřuje teorie „decision-making“ — rozhodování. Je především soustředěna na mechanismus rozhodování a metodicky je nesporně v mnohém podnětná tím, že velmi soustavně zkoumá, co všechno při rozhodování působí, ať již je to osobnost toho, kdo rozhoduje, podmínky z nichž jeho rozhodování vyrůstá, význam informací a komunikací i těch, kdo je vytvářejí a zprostředkují a konečně také vliv dalších činitelů — a to nejen z nejbližšího, ale i ze vzdálenějšího okolí až po rámec celostátní a mezinárodní.

Zatím ovšem od r. 1954, kdy byla publikována základní studie R. C. Snydera, hlavního průkopníka teorie rozhodování, nedošlo k jejímu širšímu uplatnění ve vlastním výzkumu, i když jinak našla dost široký ohlas. To se projevilo i v posledním sborníku věnovaném této problematice, jehož hlavní část tvoří přetištěná původní studie Snyderova, a který přináší pouze jeden příklad její aplikace na konkrétní problémy, a to rozhodnutí USA vstoupit do války v Koreji.¹⁷⁾

Úskalí je opět v tom, že zkoumání mechanismu rozhodování se zde chápe nikoliv jako jeden ze způsobů, které pomáhají z různých zorných úhlů osvětlovat danou problematiku, ale že se jednak někdy zužuje na jediný možný a správný přístup, jednak že se jeho dílčí závěry absolutizují. Nejnázorněji je to vidět na poznatku, že pro vývoj určité události či konfliktu je velmi důležité to, jak rozhodovatel vidí skutečnost, a také to, jak je o ní informován, ovšem tento poznatek je absolutizován až k tvrzení, že tato složka je důležitější než skutečnost sama. Teorie rozhodování také mnohdy vede k přeceňování úlohy osobnosti i k prvkům elitismu a na druhé straně k podceňování nebo zkraslování úlohy širokých lidových mas.

Podobná otázka se ovšem může promítnout i na úroveň národů a států či jiných společenských skupin. Přenášení zkušeností ze sociální a zvláště skupinové psychologie vedlo k zdůraznění nutnosti hlubšího zkoumání vlivu určitých představ, stereotypů, které si jednotlivé národy nebo obyvatelé jednotlivých

¹⁴⁾ T. C. Schelling, *The Strategy of Conflict*, Cambridge 1960.

¹⁵⁾ K. E. Boulding, *Conflict and Defense. A General Theory*, New York 1962.

¹⁶⁾ O tom svědčí i později vydaný sborník *International Conflict and Behavioral Science*, ed. F. Fischer, New York 1964.

¹⁷⁾ *Foreign Policy Decision Making. An Approach to the Study of International Politics*, ed. R. C. Snyder, New York 1962.

států vytvářejí o druhých národech a státech. Tyto obrazy (image) bývají zjednodušené a nesprávné vlivem dílčích informací i přežitků v duších lidí, ale mnohem častěji záměrně zkresleně vytvářené působením různých prostředků masového ovlivňování. Mohou pak velmi výrazně působit na průběžné vztahy mezi státy, ale v určitých konfliktních situacích ovlivňovat i rozhodování těch, kdo jsou v čele států. Tento závěr se někdy vyhraňuje až k absolutizování názoru, že rozpory mezi státy mají hlavní příčinu v nesprávném obraze, který o sobě národy mají, a že tedy hlavní metodou k jejich překonání je lepší vzájemné poznání, k němuž přispívá i všestranné rozšíření vzájemných styků. Sem patří i názor, že nejhlubší vyhocení rozporů mezi státy, tedy válka, má svůj původ v myslích lidí (toto pojetí se odráží i v programu UNESCO), a že tedy především působením na mysl lidí je možno válku odstranit.

Pokusem o uplatnění experimentu v sociálních vědách, a to i v oblasti mezinárodních vztahů, je tzv. *simulace*.¹⁸⁾ Proto se snaží vytvořit model — samozřejmě zjednodušený — nějaké situace v mezinárodních vztazích, nejčastěji, ale ne vždy je to situace konfliktní nebo přímo krizová, v níž vystupují vybraní účastníci v úloze „rozhodovatelů“, tj. osobností rozhodujících na státní a mezinárodní úrovni.

Podívejme se na konkrétní příklady simulace. Jedním typem je simulování události, která již v historii proběhla. Tak byla podrobně simulována taková krizová situace, jako bylo období od Sarajevského atentátu do vypuknutí první světové války. V druhém případě je simulována určitá možná situace vyplývající z nějakého problému současných mezinárodních vztahů, například zostření berlínské otázky, nebo projednání nějaké otázky v Radě bezpečnosti. I zde vystupují představitelé „rozhodovatelů“ konkrétních států. Konečně ve třetím případě vystupují představitelé států, které neexistují (mají proto také jména, která nic nenaznačují, například Algo, Ergo apod.), a rozehrávají situaci, která má jen v určité abstrahované formě náplň odpovídající nějakému problému současných mezinárodních vztahů — např. rozšíření počtu států vlastních nukleární zbraně nebo přesun v koalici států a jeho důsledky.

Všeobecně je již uznáván pedagogický význam simulace, to znamená, že osobnosti zde vystupující hrají studenti studující mezinárodní vztahy. Účast na simulaci je vede k tomu, že se podrobně připravují na své úlohy, prostudují mnohem více materiálu, než je běžné při normální přípravě a snaží se také mnohem hlouběji promýšlet celou problematiku — a to nejen ti, kdo hrají, ale i ostatní studenti, kteří průběh simulace sledují a diskutují o něm. Přitom je možno opakovat tutéž simulovanou situaci s různými studenty, a to jako doplněk seminárních cvičení. Užitečnost simulace se také prokázala při konkrétní výchově pracovníků na úseku zahraniční služby a mezinárodních organizací.

Spornější je již uplatnění simulace ve vědeckém výzkumu mezinárodních vztahů. Zastánci tohoto pojetí, zatím ne příliš četní, ale o to nadšenější tvrdí, že určitým vědeckým přínosem již může být opakování simulovaného děje s různým obsazením, neboť tak prý se vyjeví určité pravidelnosti nebo rozdílnosti, které je možno kvantitativně vyjádřit a podchytit, a to zvláště za pomoci elektronkových počítačů, a potom zobecnit. Při simulaci již proběhnuvší historické události je prý jednak možno ověřit závěry dosažené jinými tradičními metodami, jednak nacházet jiné alternativy průběhu a řešení události a na jejich základě dospět k závěrům užitečným pro rozvíjení obecné teorie mezinárodních vztahů. Výsledky závisí ovšem na úrovni účastníků, ale ani simulace prováděná za účasti odborníků vědeckých i z praxe zatím nepřinesly přesvědčující výsledky.

¹⁸⁾ Základní prací pro používání simulace v otázkách mezinárodních vztahů je *Simulation in International Relations*, ed. H. Guetzkow, Englewood Cliffs, 1963; její hlavní střediska jsou na universitách Northwestern, Stanford a Massachusetts.

Studium konfliktu, rozhodování, kvantitativní a vůbec behavioristický přístup jsou často spojeny s používáním *obsahové (content) analyzy*. Tato analýza není sama o sobě zcela nová, protože bývala již dříve běžně užívána zvláště při rozboru historických dokumentů, nové je jednak její spojení s využitím moderních počítačů, jednak povýšení jejího významu až k vytváření všeobecně platných závěrů, poskytujících i možnosti předvídání pro jiné případy. Tak autoři zatím nejucelenější příručky obsahové analyzy, která věnuje zvláštní pozornost i mezinárodním krizím, a konkrétně rozebírá jednak krizi 1914, jednak čínsko-sovětský konflikt, dokonce vyjadřují naději, že „využitím těchto nástrojů bude možno v budoucnosti“ „odsunout nebo i vyloučit skok do temnoty“, čímž myslí válku.¹⁹⁾

Klady i záporny obsahové analyzy ukazuje studie J. D. Singera, která zkoumá otázku mírového soužití z hlediska počtu a obsahu článků věnovaných této problematice ve třech předních sovětských a amerických periodických během jednoho roku. Autor použil k zpracování dat elektronického počítače a na základě kvantitativních dat dospěl ke kvalitativním závěrům, které z našeho hlediska nejsou nijak nové, ale mají význam v tom, že jsou vyslovovány buržoazním vědcem. Je to především skutečnost, že v sovětských časopisech se věnuje otázce mírového soužití a mírového řešení mezinárodních rozporů mnohem více místa než v časopisech amerických. Za druhé vzhledem k tomu, že v Sovětském svazu jakožto státě, kde vláda má mnohem větší možnost ovlivňovat tisk, z toho prý vyplývá, že je to skutečně dlouhodobější linie zahraniční politiky a že s ní mohou počítat i Spojené státy.²⁰⁾

Strategické studie

V celkovém rámci výzkumu a výuky mezinárodních vztahů v USA zvláště výrazně roste rozsah a význam tzv. strategických studií, které se především soustřeďují na otázky války, ale i na širší strategickopolitické problémy, někdy zahrnované také pod lépe znějící název otázky národní bezpečnosti. Tak vznikl rozsáhlý a stále rostoucí komplex, který zahrnuje četná střediska při universitách, mnohá z nich v rámci oddělení mezinárodních vztahů nebo politiky, avšak stále častěji samostatné instituty financované zvláště z fondů vojenských ministerstev a jiných státních prostředků, ale také z fondů různých nadací a přímo velkých monopolů, hlavně těch, které se nějak podílejí na vojenském průmyslu. Z nich nejznámější je Rand Corporation, úzce spojená s ministerstvem vojenského letectví.²¹⁾

Typickým rysem tohoto komplexu výzkumu strategickopolitických otázek v USA je, že se v něm stále více ztrácí někdejší hranice mezi společenskými a přírodními i technickými vědami a zároveň, že dochází k jejich stále většímu prolínání s výzkumem, který byl dříve pokládán za speciální doménu vojenských odborníků. Významnou složkou tohoto výzkumu je používání kvantitativních metod a strategických her, to však neznamená, že by strategické studie

¹⁹⁾ R. C. North, O. R. Holsti, M. G. Zaninovich, D. A. Zinnes, *Content Analysis, A Handbook with Applications for the Study of International Crisis*, Evanston 1963.

²⁰⁾ *Content Analysis of Elite Articulations*, Journal of Conflict Resolution, vol. VIII, December 1964.

²¹⁾ Přehledné osvětlení tohoto komplexu jsem podal ve stati *Válka jako nástroj politiky*, Mezinárodní politika 1966, č. 6. Z americké literatury nejucelenější obraz podávají: R. A. Levine, *The Arms Debate*, Cambridge 1963; A. Herzog, *The War-Peace Establishment*, New York 1965; G. M. Lyons and L. Morton, *School for Strategy*, New York 1965; H. A. Kissinger ed., *Problems of National Strategy*, New York 1965.

bylo možno ztotožnit s těmito přístupy. Rozptyl přístupů i na tomto úseku je velmi pestrý a velmi rozdílné jsou také závěry, k nimž výzkum dospívá.

Na nejreakčnějším křídle jsou ti strategisté, kteří i v podmínkách nukleárních zbraní docházejí k závěru, že i *nukleární válka může nadále být nástrojem politiky USA*, a hledají cesty, jak tyto názory uplatnit v praxi.

Z teoretiků mezinárodních vztahů sem například patří skupina kolem profesora pensylvánské university Strausze-Hupého. Svě již dříve vydané učebnici mezinárodních vztahů dal podtitul „Konflikt mezi demokracií a diktaturou“ a hlásal nejuživější anti-komunismus (příčemž jako hlavní heslo si dal parafrázi hesla Komunistického manifestu „Demokraté všech národů, spojte se!“). Nebylo pak náhodou, že ve svých dalších knihách se zvláště soustředil na nejagresivnější pojetí strategie USA, ať již je to v knize *Forward Strategy*, nebo *Protracted Conflict*. Z vlastních specialistů-strategistů si smutnou proslulost získal zvláště Herman Kahn, který delší dobu pracoval v Rand Corporation a ve svých knihách se pokouší dokázat, že nukleární válka zdaleka není tak brozná, jak prý si lidé představují, a proto je třeba o ní „přemýšlet“ (*Thinking about Unthinkable, On Escalation*).

Jedním z výrazných rysů výzkumu v Rand Corporation je úsilí o kvantifikaci závažných problémů mezinárodních vztahů, mezi nimi i možnosti nukleární války. Na základě rozsáhlých výpočtů se dokazuje, že USA nejen mohou nukleární válku přežít a tedy vyhrát, ale že brzy bude možno obnovit i jejich výrobní potenciál a životní úroveň. Přitom se přezírají nebo vůbec neberou v úvahu mnohem složitější a kvantitativně nevyjádřitelné důsledky nukleární války.

Podobně zúžené a pro lidstvo nesmírně nebezpečné závěry vyplývají z promítání *teorie her (game theory)* do strategickopolitické problematiky.

Počátky teorie her vyrůstají již z dvacátých let před druhou světovou válkou a byly spojeny se jménem maďarského matematika Johna von Neumanna, který ji později za druhé světové války v USA vypracoval jako ucelenou soustavu.²²⁾ Zatím co Neumann a mnozí další průkopníci teorie her vyšli a setrvali především v oblasti ekonomické, byla již v době před druhou světovou válkou teorie her přenesena i do oblasti vojenské strategie. Nebylo jistě náhodou, že to bylo ve státech tak proniknutých militarismem, jako bylo Německo a Japonsko. I když tato zbraň nemohla pomoci německému a japonskému militarismu k vítězství, našla od druhé světové války velké uplatnění u vojenských kruhů USA a jejich výzkumných institucí.

Přitom je ovšem příznačné pro charakter tohoto přístupu, jehož cílem je vytvořit model možného konfliktu zachycující nejdůležitější rysy skutečnosti, že se většinou omezuje na kvantitativní vyjádření a že se soustřeďuje na tzv. hru s nulovým součtem (*zero-sum-game*). Je to hra, v níž zisk jedné strany nutně znamená ztrátu druhé strany a kde konečným cílem je zničení protivníka, a to bez ohledu na možné důsledky takového řešení konfliktu.

Snad nejvíce odstrašujícím příkladem nelidskosti tohoto druhu myšlení je názor, že na nejzávažnější problémy mezinárodních vztahů lze aplikovat tzv. hru na kuřata (*chicken game*). Tuto hru prý hrají někteří příslušníci zlaté mládeže takto: Na daném úseku rovné dráhy rozdělené podélně bílou čarou se proti sobě rozjedou dva soupeři ve dvou autech tak, že auta přesahují přes půlící čáru dráhy. To znamená, že ve chvíli, kdy se auta setkají, musí dojít ke srážce, pokud se ovšem řidiči nezaleknou a nevyhnou se na vlastní polovinu dráhy. Jestliže se vyhne jen jeden, má druhý řidič, který nepodleh strachu, právo zavolat na něj „kuře“ na znamení opovržení, jež je pak sdíleno i ostatními. V mezinárodních vztazích, a to zvláště z hlediska rozporu

²²⁾ John von Neumann and Oskar Morgenstern, *Theory of Games and Economic Behavior*, Princeton 1944.

dvou rozdílných společenských systémů promítá se aplikace této „hry“ do politiky „na pokraji války“, která může uvrhnout do katastrofy celé lidstvo.

Tyto příklady ovšem neznamenají, že všichni představitelé strategických studií v USA používají a kladně hodnotí kvantitativní metody nebo strategické hry či docházejí ke zcela stejným závěrům odrážejícím výlučně atmosféru studené války.

U jiných strategistů vedlo zhodnocení důsledků nukleární vojenské techniky k podstatně jiným závěrům, např. teorii tzv. omezené války. K jejím hlasatelům patřil i harvardský profesor mezinárodních vztahů Henry Kissinger, který byl dočasně také jedním z poradců presidenta Kennedyho. Později se aktivně účastnil i pugwashských konferencí, i když ovšem jeho přístup zdaleka ještě neznamená uznání mírového soužití v našem pojetí.²³⁾

Jiné strategickopolitické koncepce berou sice také v úvahu vojenskou stránku mezinárodních vztahů, ale soustřeďují svou hlavní pozornost na oblast *celkového ekonomicko-sociálního vývoje*. Zde nejvíce zapůsobila teorie ekonomického růstu, vypracovaná W. W. Rostowem, který se stal jedním z hlavních poradců presidenta Kennedyho a Johnsona. Ve svém díle se pokusil vytvořit, jak sám naznačil v podtitulu, „nekomunistický manifest“.²⁴⁾

Celý vývoj lidstva se mu rozpadá na pět hlavních stadií, z nichž poslední je obdobím vysoké úrovně masové spotřeby. Dospěly k ní prý již Spojené státy, ale Rostow předpokládá, že jí mohou dosáhnout i země socialistické. Ovšem bude prý to znamenat takové změny v jejich systému, že se hluboce odrazí i v jejich zahraniční politice a tím vzniknou předpoklady pro řešení základních problémů mezinárodních vztahů z hlediska, které Rostow vykládá jako hledisko zájmů celého lidstva, ale které je ve skutečnosti hlediskem zachování kapitalismu.

Výklad stadií ekonomického růstu je spjat s teorií industriální společnosti, a na tomto základě vyvozovanou teorií konvergence (připodobňování a sblížování) mezi průmyslově vyspělou socialistickou a kapitalistickou společností, která má opět sloužit celkovým strategickopolitickým cílům amerického imperialismu.

Výzkum míru

Při výkladu o celkových trendech výzkumu mezinárodních vztahů v USA vždy znovu vyvstává otázka míru. Této základní otázce musí nějakým způsobem věnovat pozornost každá větší práce o mezinárodních vztazích. Je samozřejmé, že i zde se pod přihlášením k míru mohou skrývat zcela protimírové cíle (vždyť i všechny práce strategistů se hlásí k míru, stejně jako někdejší nechvalně proslulý státní tajemník Dulles, který jednu svou knihu nazval *War or Peace*), podívejme se však na směry, které se k této otázce zaměřují plněji a mnohdy přinášejí určité pozitivní rysy.

Jedním je tak zvaný *funkcionalistický přístup*, který je ovšem jen aplikací obecnější teorie, jež při zkoumání prvků společenské struktury se soustřeďuje na to, jakou plní funkci pro stabilitu a rovnováhu určitého systému. Počátky tohoto přístupu jsou spojeny s dílem Davida Mitraného, který již v období před druhou světovou válkou podporoval myšlenku nadnárodní vlády a po válce vydal dílo pokoušející se o vypracování účinného mezinárodního mírového

²³⁾ H. A. Kissinger, *Nuclear Weapons and Foreign Policy*, New York 1957; *The Necessity for Choice*, New York 1961.

²⁴⁾ W. W. Rostow, *The Stages of Economic Growth*, New York 1960.

systému. Podle funkcionalistů by měl být založen nikoli na pouze negativním přímém překonávání konfliktních zájmů, ale na nepřímém, zato však pozitivním úsilí o řešení společných problémů, stojících před lidstvem. Za takové pokládají především zlepšování ekonomických a sociálních podmínek lidí na základě funkcionálního internacionalismu, který překonává nacionální ohraničenost a vede k vytváření nadnárodních institucí.²⁵⁾

Velmi blízký je funkcionalismu *institutionalismus*, jehož kořeny jsou ovšem mnohem starší, protože jsou spojeny s právním přístupem a jeho zdůrazněním významu institucí, a to jak regionálních, tak zvláště celosvětových. Někteří pak vidí všelék pro konečné řešení problému války a míru ve vytvoření světové vlády, ať již v univerzalistickém nebo federalistickém pojetí.²⁶⁾

Ideu světové vlády oprávněně kritizuje ovšem i dnešní hlavní představitel institucionálního Inis L. Claude. Jedno své dílo přímo věnoval mezinárodním organizacím a ve druhém se pokusil pod tímto zorným úhlem nově osvětlit otázku moci v mezinárodních vztazích proti zúženému pojetí Morgenthaua.²⁷⁾

U některých stoupců těchto přístupů je zdůrazňován určitý kvalitativní rozdíl mezi dvěma anglickými výrazy pro světové nebo mezinárodní společenství: „society“ je nižší typ vystihující rozpornost současných mezinárodních vztahů a je členěna v podstatě vertikálně — zatímco „community“ je vyšší a snad teprve postupně v budoucnosti uskutečnitelný typ, v němž budou převažovat prvky spolupráce a horizontálního členění.

O reálnější pohled se pokouší *gradualismus*, jehož hlavním obhájcem je Amitai Etzioni. Žádá, aby USA převzaly iniciativu tím, že by uskutečnily jednostranně některá mírová opatření, a když by nalezly kladný ohlas u druhé strany (tj. především u Sovětského svazu), postupně by v nich pokračovaly.²⁸⁾ Mnohem dále až k požadavku jednostranného odzbrojení (*unilateralismus*) jde známý psycholog E. Fromm.²⁹⁾

Vůbec velmi zajímavý je vývoj některých stoupců moderních přístupů a metod, z nichž jedni zdůrazňují požadavek tzv. objektivní neangažovanosti, zatímco druzí jej v různých formách překonávají. Představitelem prvního směru je i Společnost pro výzkum míru, založená prof. W. Isardem a pořádající pravidelné mezinárodní konference.

Příkladem angažovaného zaujetí a zároveň úsilí o postižení skutečných příčin možné třetí světové války je dílo předčasně zesnulého C. W. Millse.³⁰⁾ Patří sem i mnozí představitelé behaviorismu a kruhu kolem *Journal of Conflict Resolution*.

Navazují ve studiu války a míru na dřívější práce Američanů Q. Wrighta a F. S. Dunna a zvláště pak na díla Angličana L. Richardsona, jež sice byla napsána již před druhou světovou válkou, ale publikována teprve po smrti svého autora v 60. letech.³¹⁾ Richardson se pokusil matematicky zachytit a vyjádřit příčiny a důsledky

²⁵⁾ D. Mitraný, *A Working Peace System*, New York 1946.

²⁶⁾ Jejich příkladem je C. Eagleton, *International Government*, New York 1957.

²⁷⁾ Inis L. Claude Jr., *Swords into Plowshares*, New York 1954; *Power and International Relations*, New York 1962.

²⁸⁾ Amitai Etzioni, *The Hard Way to Peace*, New York 1962; *Winning Without War*, New York 1964.

²⁹⁾ E. Fromm, *May Man Prevail?* New York 1961.

³⁰⁾ C. W. Mills, *The Causes of the World War Three*, London 1959.

³¹⁾ Q. Wright, *A Study of War*, Chicago 1942; F. S. Dunn, *War and the Minds of Men*, New York 1950; L. F. Richardson, *Statistics of Deadly Quarrels*, Chicago 1960; *týž, Arms and Insecurity. A Mathematical Study of the Causes and Origins of War*, Pittsburgh 1960.

hlavních válek v minulosti. I když jeho pokus nebyl a nemohl být ve svém zúženém přístupu úspěšný, posílilo publikování jeho díla v USA zájem o tyto otázky například u již zmíněného K. Bouldinga, nebo u A. Rapoporta.³²⁾

Tito autoři ostře kritizují přístup, který k otázkám mezinárodních vztahů, a zejména války a míru, uplatňují různí představitelé strategických studií, zvláště pak aplikaci teorie her. To neznamená, že ji odmítají vůbec, ale že jako pozitivní hodnotí pouze typ hry s nenulovým součtem. Zde výhra jedné strany nemusí nutně znamenat prohru druhé strany, ale naopak řešení může být dosaženo za podmínek výhodných pro obě strany. Při promítání tohoto pojetí do oblasti mezinárodních vztahů jsou opět aplikovány zkušenosti ze soutěžení jednotlivých podniků a zvláště pak z konfliktu mezi zaměstnavateli a zaměstnanci. Vysvětluje se zde, že když dojde k rozporu mezi nimi a dokonce i při jeho vyhocení ve stávkou, není zájmem žádné strany zcela zničit druhou stranu, nýbrž dosáhnout přijatelného kompromisu. Taková cesta prý je nejvhodnější a za podmínek nukleárního věku jediné možná i pro vztahy mezi státy, především mezi státy kapitalistickými a socialistickými.

Proto také cílem výzkumu míru má být jednak vysledovat příčiny mezinárodních konfliktů i způsoby, jak je řešit, jednak jak přimět vlády, aby řešily konflikty „správně“, tj. v zájmu míru.

V celém tomto přístupu nesporně pronikají rysy celkového idealistického světového názoru, který nedovoluje odhalit skutečné příčiny válek a konfliktů. V pozadí také vždy vystupuje snaha o reformistické překonávání rozporů kapitalismu a zajištění jeho systému ve světě proti náporu revolučních změn.

* * *

I když škála různých teorií, přístupů i metod výzkumu a výkladu mezinárodních vztahů v USA je tak nesmírně široká, odráží určité základní společné rysy. Jsou dány především společnou třídní pozicí, která jednotlivé autory vede k tomu, aby otevřenějšími nebo skrytějšími formami se zaměřovali na obhajobu kapitalismu vůbec a udržení pozic kapitalistického systému USA ve světě zvláště. Zároveň — i přes velké rozdíly v jednotlivých přístupech a výsledcích — je výzkum v celé této oblasti ohraničen celkovým světovým názorem svých nositelů, který jim nedovoluje promítnout problematiku mezinárodních vztahů do rámce celkového revolučního vývoje společnosti.

To neznamená, že by mnozí američtí autoři nezdůrazňovali význam revolučních rysů naší doby pro vývoj mezinárodních vztahů. Naopak — termín „revoluční“ se v jednotlivých pracích a mnohdy i jejich titulech vyskytuje velmi často. Avšak konec konců vždy usilují o to, aby nějakým způsobem přispěli k boji proti skutečným společenským revolučním silám ve světě.

Proto právě zde — i když mnohdy nepřimo, ale stále častěji výslovně — dochází k ideologickému střetání názorů buržoazní vědy s vědou marxistickou. Odráží se zde mnohdy skepse buržoazního světového názoru, ale také úsilí nacházet způsoby, jak čelit velké výzvě, kterou pro kapitalismus znamená marxistická teorie i její uskutečňování v praxi socialistických států. Právě zde mnohdy nejvýrazněji vystupuje úsilí buržoazních vědců formulovat na základě mezinárodních vztahů i celkovou politickou a sociální filosofii kapitalismu, prokázat možnost jeho dalších perspektiv v rámci tak převratně dynamického vývoje naší epochy.

Vytčením tohoto základního rámce buržoazní vědy o mezinárodních vztazích samozřejmě nemůže znamenat, že by se měly pomíjet jednak určité objektivně

³²⁾ A. Rapoport, *Fight, Games and Debates*, Ann Arbor 1960; týž, *Strategy and Conscience*, New York 1964.

pravdivé poznatky, které jednotliví autoři a směry a metody přinášejí, jednak ztrácet ze zřetele rozdíly mezi nimi.

Právě v nejzákladnějších otázkách mezinárodních vztahů, tj. otázkách války a míru, přes základní ideologický rozdíl, vznikají u některých autorů styčné body, kde je možná plodná diskuse ze strany marxistické vědy. Na druhé straně ovšem právě v oblasti mezinárodních vztahů vystupují hlasy nejzvučnějšího antikomunismu, nezastavující se ani před požadavkem řešit základní soudobý rozpor mezi rozdílnými společenskými systémy nukleární válkou.

Tím naléhavější je, abychom také u nás sledovali a poznávali, jak problémy mezinárodních vztahů zkoumá a vykládá buržoazní věda, a to zvláště v USA, které jak v samých mezinárodních vztazích, tak v jejich studiu hrají tak významnou úlohu.